

УДК 37.091.4.014.6

О. А. ГНІЗДІЛОВАПолтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка, Полтава

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ПРОФЕСОРА Є.М. ХРИКОВА В ГАЛУЗІ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

У статті висвітлюється зміст і проблематика діяльності наукової школи професора Є.М. Хрикова у сфері управління навчальними закладами.

Ключові слова: наукова школа, управління навчальними закладами, внутрішкільнє управління, професор, учні, науково-дослідницька діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Якісне управління навчальними закладами є нагальним завданням формування освіти інноваційного типу. Національною доктриною розвитку освіти України визначено, що «...сучасна система управління сферою освіти має розвиватись як державно-громадська, має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Діяльність освітян має спрямовуватись на пошук нових, демократичних, відкритих моделей управління освітою, що орієнтує освітні процеси не на відтворення, а на розвиток. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною» [8].

Сучасні умови соціального розвитку сприяють виявленню справжніх лідерів, обдарованих особистостей, здатних очолювати педагогічний колектив. Тому питання визнання пріоритетності конкретного ученого в заснуванні наукової школи, доведенні належності йому новаторства в науковій творчості й діяльності, творенні провідного напрямку педагогічної науки в Україні є на сьогодні актуальним. У наших попередніх дослідженнях ми робили спроби ідентифікувати провідні наукові школи східноукраїнського регіону в галузі педагогіки. Дана стаття є логічним продовженням циклу публікацій.

Аналіз психолого-педагогічної, наукознавчої літератури свідчить, що діяльність наукової школи професора Є.М. Хрикова в систематизованому вигляді не досліджувалася, хоча його біографічні відомості та результати наукової роботи було вміщено в довідкових виданнях [2; 5; 6; 7].

У цій статті ми маємо **на меті** описати діяльність наукової школи Є.М. Хрикова в галузі управління навчальними закладами та детально дослідити тематику наукових розвідок учнів професора.

Виклад основного матеріалу. Хриков Євген Миколайович – доктор педагогічних наук (1997), професор (1999), фахівець з проблем управління освітніми установами, методології педагогіки, теорії виховання. Закінчив Луганський державний педагогічний інститут імені Тараса Шевченка (нині національний університет) і в цьому колективі пройшов трудовий шлях від асистента до професора, декана факультету підвищення кваліфікації організаторів народної освіти, директора Інституту післядипломної освіти та дистанційного навчання.

У 1986 р. Є.М.Хриков захистив у Ленінградському державному університеті, де перед цим навчався в річній аспірантурі, кандидатську дисертацію «Підготовка директорів шкіл до управління трудовим вихованням учнів». Учене звання доцента кафедри наукових основ управління школою отримав 1990 року. Результатом подальших наукових досліджень і перебування протягом 1993-1996 рр. у докторантурі кафедри педагогіки став захист у 1997 році у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету імені Тараса Шевченка докторської дисерта-

ції «Теорія та методика внутрішкільного управління в сучасних умовах». У 1999р. йому було присвоєно вчене звання професора.

Основні напрямки професійної діяльності Є.М.Хрикова: педагогічна (викладає в університеті курси педагогіки, управління вищими навчальними закладами, керує дослідженнями магістрантів, аспірантів та здобувачів), адміністративна (директор Інституту післядипломної освіти, член ректорату, вченої ради університету), наукова (член спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських і докторських дисертацій, член редколегій журналів «Освіта Донбасу», «Освіта на Луганщині»).

Очоливши у 1998 р. факультет післядипломної освіти, він домогся збільшення контингенту слухачів, були відкриті спеціальності інформатика, математика, географія, біологія, історія, відділення суміжних та додаткових професій, відновлено підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ, викладачів вищих навчальних закладів 1-2 рівня акредитації Луганської та Донецької областей. Водночас у Луганському інституті післядипломної освіти Є.М.Хриков читає лекційні курси, керує курсовими роботами слухачів, бере участь у наукових конференціях.

Працюючи в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Є.М.Хриков не втрачає зв'язків із загальноосвітньою школою, тісно співпрацює з керівниками і викладачами освітніх закладів Луганської і Донецької областей, надає їм допомогу в підвищенні кваліфікації, у розробці концепції та стратегії розвитку освітніх закладів у сучасних умовах. Загалом за роки педагогічної діяльності Євген Миколайович сприяв у підготовці понад 5 тисяч керівників шкіл.

Протягом усього періоду роботи в університеті професор Є.М. Хриков займається плідною науковою діяльністю. Його головні наукові інтереси зосереджені на розробці питань теорії та методики управління навчальними закладами в сучасних умовах. Аналіз звітів про науково-дослідницьку діяльність викладачів ЛНУ імені Тараса Шевченка свідчить, що багато років поспіль професор Є.М.Хриков очолює творчий колектив із виконання фундаментальної держбюджетної теми: «Моделювання методів управління сучасною школою», «Теоретичні основи управління навчальними закладами різного типу», «Управління якістю освітньої діяльності у вищому навчальному закладі».

Проблематика наукової діяльності професора Є.М. Хрикова винятково актуальна в умовах модернізації національної освіти. Уперше в історії української науки Є.М.Хриков розробив одну з фундаментальних педагогічних теорій — внутрішкільного управління з усіма її складовими: системою вихідних положень, відображених у концепції внутрішкільного управління; понятійним апаратом, який описує сутність внутрішньошкільного управління; закономірностями, які пояснюють стійкі зв'язки елементів внутрішкільного управління; принципами, правилами, вимогами, які виконують нормативну функцію; системою методів внутрішкільного управління, які забезпечують реалізацію цілей управління.

В основу розробленої концепції внутрішкільного управління Є.М. Хриков поклав категорію «створення умов», а в механізм здійснення управління — встановлення управлінських відносин, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку загальноосвітньої школи шляхом перетворення всіх її компонентів.

Головний зміст управлінської діяльності керівників шкіл, на думку автора концепції, складає створення прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, організаційних, правових, матеріально-фінансових, санітарно-гігієнічних, медичних умов, необхідних для стабільного функціонування та динамічного розвитку школи.

Упродовж багатьох років професор Є.М. Хриков має високий особистий рей-

тинг наукових досягнень серед інших викладачів ЛНУ імені Тараса Шевченка. З під його пера вийшло більше 130 наукових праць, виданих з грифом МОН України та за рекомендацією вченої ради університету: підручники, навчально-методичні посібники, статті. Євген Миколайович є автором праць з питань управління школою, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Йому належать праці з теорії управління діяльністю директора школи. Особливе значення мають його дослідження з проблем розвитку теорії та практики управління освітніми установами різних типів, серед них три монографії: «Внутришкольный контроль: состояние, концепция, перспективы развития» (Луганськ, 1994), «Теоретические основы внутришкольного управления» (Луганськ, 1999), «Управління навчальним закладом» (Київ, 2006).

У навчальному посібнику «Управління навчальним закладом» з грифом МОН України розкриваються зміст, форми і методи управління навчальними закладами різного типу: дитячими садками, загальноосвітніми школами, професійно-технічними училищами та вищими навчальними закладами. Значна увага приділяється макротехнології управління навчальним закладом, зокрема функціям управління: планування, організації, регулювання і контролю. Посібник написаний із урахуванням найновіших досягнень зарубіжної і вітчизняної педагогічної теорії та практики. Автор уводить в науковий обіг поняття «демократизація управління» та «інформатизація управління» [11].

Професор Є.М. Хриков розробив класифікацію та змодельював групи методів внутрішкільного управління: методи одержання управлінської інформації, методи прийняття управлінських рішень, методи доведення управлінських рішень до виконавців, методи організаційно-методичного забезпечення реалізації управлінських рішень.

Є.М. Хриковим створена й успішно функціонує наукова школа з проблем управління освітніми установами, у контексті якої він здійснює вагому і результативну науково-педагогічну роботу: під його керівництвом підготовлено і захищено 25 кандидатських і докторських дисертацій. Наукова школа професора Є.М. Хрикова – це науковий колектив, який сформувався внаслідок багаторічної плідної роботи над актуальними проблемами управління навчальними закладами різних типів, з притаманними йому творчою професійною співдружністю, дієвістю та визнаним науковим і суспільним значенням результатів діяльності.

Діяльність наукової школи забезпечує функціонування магістратури «Управління навчальними закладами». Щороку члени наукової школи проводять науково-практичні конференції та видають збірки матеріалів з проблем управління освітніми установами. Створення та функціонування наукової школи дозволило відкрити аспірантуру, докторантуру та спеціалізовану вчену раду з захисту дисертацій за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика управління освітою.

Історико-педагогічні, компаративістські, соціально-прогностичні, психолого-педагогічні, організаційні, правові, економічні, санітарно-гігієнічні, медичні та кадрові аспекти теорії та методики внутрішкільного управління знаходилися у центрі уваги учнів наукової школи професора Є.М. Хрикова (С.В. Бурдіної, Д.В. Демідова, А.С. Димитрієва, А.В. Ржевської, А.Л. Саргсян, О.В. Шевченко та ін.).

Під керівництвом Є.М. Хрикова досліджувалися історико-педагогічні аспекти проблеми внутрішньошкільного управління в Україні в ХХ столітті (О.В. Шевченко, 2003 р.; А.С. Димитрієв, 2004 р.). Дисертацію О.В. Шевченко [7] присвячено дослідженню особливостей розвитку теорії внутрішкільного управління в Україні в 20-ті – 30-ті роки ХХ століття. Автор доводить, що саме в досліджуваний період починає формуватися теорія внутрішкільного управління як виокремлена ланка

педагогічної науки. На основі обґрунтованих критеріїв оцінки розвитку теорії внутрішкільного управління автором зроблено ґрунтовний аналіз передумов та чинників розвитку теорії внутрішкільного управління в Україні в означений період; головну увагу зосереджено на дослідженні відображення проблем сутності та змісту управлінської діяльності, методів та організаційної структури внутрішкільного управління в публікаціях 20-х – 30-х років ХХ століття, проаналізовано понятійний апарат теорії внутрішкільного управління цього періоду.

О.В. Шевченко встановила, що теорія внутрішкільного управління того часу була спрямована на обґрунтування змісту діяльності керівників навчальних закладів, структури управлінської підсистеми та засобів управління. Головну увагу, на думку автора, у 20-ті роки було приділено розглядові проблеми управління вихованням, організації методичної роботи, вирішенню організаційно-методичних завдань, організації обліку. Автор наголосила на тому, що в 30-ті роки ХХ століття значно зменшується увага до більшості питань управління школою та гіпертрофовано збільшується до таких управлінських завдань, як методична робота та контроль діяльності вчителя. Дисертантка довела, що в ці роки фахівцями було розглянуто коло всіх головних питань внутрішкільного управління і тим самим спростовано уявлення про відсутність теорії внутрішкільного управління в Україні в означений період. О.В. Шевченко привернула увагу науковців до розробки ідей колегіального управління, самоврядування, залучення дітей та батьків до реальної участі в організації шкільного життя, оптимального співвідношення єдиноначальності та децентралізації, які виникли в 20-ті роки, але не знайшли свого подальшого розвитку в 40-80-ті роки ХХ століття.

У дисертації А.С. Димитрієва [4] вперше досліджений розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття. Автором визначені основні соціально-історичні чинники, що впливали на розвиток школознавства в Україні. Уперше в історії української педагогіки дисертантом визначено етапи розвитку теорії внутрішкільного управління в 50-90-х роках ХХ століття в Україні; удосконалено розуміння тенденцій розвитку теорії внутрішкільного управління в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; одержало подальшого розвитку визначення ролі теорії внутрішкільного управління в розвитку загальноосвітньої школи в Україні.

А.С. Димитрієв довів, що розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні 50-80 років мав переважно еволюційно-консервативний характер, у

90-ті роки він набуває інтенсивно-революційного характеру. Автор відзначає, що на різних етапах досліджуваного періоду головна увага приділялася різним проблемам внутрішкільного управління. В 50-ті роки такими проблемами були питання організації внутрішкільного контролю та планування, у 60-х – на початку 70-х років – наукова організація педагогічної праці, управлінські функції директора школи, принципи управління школою, питання організації методичної роботи. У другій половині 80-х – 90-х роках провідними проблемами школознавчих досліджень були питання шляхів здійснення колегіальності в керівництві школою та демократизації управління, проблеми впорядкування інформаційних потоків в школі, використання нових методів управління, шляхів впровадження освітнього моніторингу, сутності менеджменту в освіті.

Компаративістські аспекти проблеми управління навчальними закладами стали предметом дослідження С.В. Бурдіної (2008) та А.Л. Саргсян (2009). Дисертація С.В. Бурдіної [1] присвячена аналізу системи підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США. Автором розкрито історію формування вищої освіти США та розвиток програм підготовки з управління освітою, охарактеризовано місце та роль магістерської підготовки в сучасній системі вищої

освіти США, здійснено аналіз програм магістерської підготовки з управління освітою в США за системно-структурним методом.

На засадах історико-хронологічного, соціокультурного та системно-структурного підходів обґрунтовано гнучкість та ефективність магістерської підготовки фахівців у галузі управління освітою в економічному та педагогічному відношенні. Автор з'ясувала, що характерною рисою магістерської підготовки з управління освітою в США є спеціалізація в управлінні окремою діяльністю освітнього закладу або типом закладу (дошкільним, шкільним, вищим). У роботі доведено, що метою магістерської програми управління освітою в США є: розвиток комунікативних та лідерських навичок, новаторського мислення, уміння застосовувати досягнення дослідників у власній практичній діяльності, цілісного бачення освітньої системи. Дисертантом з'ясовано, що головними питаннями магістерської підготовки з управління освітою в США є питання співвідношення практичної та теоретичної підготовки керівників освіти, педагогічного та управлінського компонента в змісті програми навчання, розвитку особистості або професійних навичок керівника.

У дисертації А.Л. Саргсян [10] досліджується процес і результати реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. У ході дослідження здійснено комплексний аналіз історико-педагогічних, теоретико-методологічних та конкретно-історичних проблем реформування системи вищої освіти Великобританії в зазначений період. У дослідженні узагальнено основні тенденції та особливості, передумови і фактори реформування вищої освіти, проаналізовано основні етапи розвитку, визначено правові засади, вивчено стан дослідження проблеми реформування вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Автор з'ясувала, що основними рисами організації навчального процесу в системі вищої освіти Великобританії є: надання великої самостійності студентам у побудові власної освітньої траєкторії (можливість вибору змісту, напрямку, форм і методів отримання вищої освіти) з урахуванням їхніх здібностей, нахилів, інтересів, можливостей; набуття все більшої ваги дистанційній освіті як доведеної майже до абсолюту ідеї самостійності навчання; фундаменталізація навчання, професійна спрямованість змісту навчальних програм, орієнтація навчального процесу на підготовку до науково-дослідної роботи, традиційні форми організації навчання, можливість як послідовного, так і паралельного отримання кількох спеціальностей.

Деякі аспекти проблеми управління вищими педагогічними навчальними закладами ґрунтовно досліджували учні професора Є.М. Хрикова (А.В. Ржевська (2002), Д.В. Демідов (2009) та ін.)

У кандидатській дисертації А.В. Ржевської [9] розкрито сутність і виявлено особливості сучасного управління процесом виховання студентів вищого педагогічного закладу освіти, умови та критерії ефективності управління вихованням. Окреслено структуру сучасної системи виховання, органів студентського самоуправління. У визначення управління вихованням уведено поняття макро- і мікротехнології. На основі аналізу тенденцій розвитку вищої педагогічної освіти, світового досвіду організації виховного процесу, теорії та практики управління автором теоретично обґрунтована система управління вихованням студентів вищого педагогічного закладу освіти в сучасних умовах та експериментально перевірена її ефективність. Наукова новизна дослідження полягає в розробці нових форм виховної роботи в студентській групі, розкритті особливостей взаємин куратора та студента в процесі виховної діяльності, визначенні мети, змісту і засобів як складників виховної системи вищого педагогічного навчального закладу.

У кандидатському дослідженні Д.В. Демідова [3] вперше розроблено теоре-

тико-методичні засади моделювання технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, обґрунтовано модель технології організації навчального процесу в педагогічному університеті, визначено поняття «технологія організації навчального процесу», виявлено сукупність організаційних завдань, реалізація яких є умовою підвищення ефективності навчального процесу. У дисертації представлено аналіз сучасних тенденцій розвитку вищої освіти, які зумовлюють підходи до обґрунтування моделі технології організації навчального процесу як цілеспрямованого організаційного впливу на навчальний процес у цілому або окремих його частин, який реалізується за допомогою цілісної системи процедур та операцій, що дозволяють управляти чинниками якості освіти. У роботі доведено, що на моделювання та функціонування технології організації навчального процесу впливають тенденції й особливості розвитку вищої освіти, завдання Болонської декларації, нормативно-правова база освітньої галузі, керівники та працівники вищого навчального закладу, а також рівень управлінської культури, навички моніторингової діяльності, ступінь опанування процедурами й операціями моделювання суб'єктами управління навчальним процесом у ВНЗ.

Отже, теорія внутрішнього управління, розроблена представниками наукової школи професора Є.М.Хрикова, має системний, цілісний характер, інтегрує попередні розробки у цій галузі, дозволяє враховувати всі його аспекти: соціально-прогностичні, педагогічні, психологічні, організаційні, правові, економічні, санітарно-гігієнічні, медичні, кадрові.

За успіхи в педагогічній та науковій діяльності професор Є.М. Хриков був нагороджений медаллю «За трудову відзнаку», знаком «Петро Могила» та відзначений грамотами МОН України та обласної державної адміністрації.

Висновки. Наукова школа, сформована професором Є.М. Хриковим, приносить дослідження різних аспектів управлінської діяльності та втілює ідеї управління навчальними закладами в практику навчання і підготовки майбутніх спеціалістів. Зазначимо, що універсальний характер цієї теорії дозволяє плідно використовувати її для управління навчальними закладами різного типу в різних країнах. Застосування теорії в практиці управління освітою дозволить забезпечити її інтенсивний розвиток у XXI столітті.

Перспективи подальших досліджень. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на розкриття закономірностей розвитку наукової школи Є.М. Хрикова.

Список використаної літератури

1. Бурдіна С.В. Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» /С.В. Бурдіна. – Луганськ, 2008. – 20 с.
2. Вчені ЛНУ. Довідник. Хриков Євген Миколайович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.luguniv.edu.ua/ua/resource/bibliography/scientific_lnpu/Hrikov.html.
3. Демідов Д.В. Моделювання технології організації навчального процесу в педагогічних університетах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» /Д.В. Демідов. – Луганськ, 2009. – 20 с.
4. Димитрієв А.С. Розвиток теорії внутрішнього управління в Україні.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» /А.С. Димитрієв. – Луганськ, 2004. – 20 с.
5. Інститут післядипломної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipo.lnpri.edu.ua/struktural/hrikov/ua.htm>
6. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://luguniv.edu.ua/?z1=b,266>
7. Наукові школи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,1826>

8. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>
9. Ржевська А.В. Управління процесом виховання студентів вищого педагогічного закладу освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А.В. Ржевська. – Луганськ, 2002. – 20 с.
10. Саргсян А.Л. Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А.Л. Саргсян. – Луганськ, 2009. – 20 с.
11. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом. Навч. посіб. / Є.М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.
12. Шевченко О.В. Проблема внутрішкільного управління у вітчизняній педагогіці 20-30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.В. Шевченко. – Луганськ, 2003. – 20 с.

Е.А. Гниздилова

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ ПРОФЕССОРА Е.Н. ХРИКОВА В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

В статье освещается содержание и проблематика деятельности научной школы профессора Е.Н. Хрикова в области управления учебными заведениями.

Ключевые слова: научная школа, управление учебными заведениями, внутришкольное управление, профессор, ученый, ученики, научно-исследовательская деятельность.

E.A.Gnizdilova

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava
PROFESSOR E.N. HRYKOVA'S SCIENTIFIC SCHOOL ACTIVITY IN THE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article describes the content and perspective of the scientific school of Professor E.N. Hrykova in the management of educational institutions.

Key-words: scientific school, management of educational institutions, intraschool management, professor, scientist, pupils, research activities.